

integracija i dezintegracija ruralnosti (prilog određivanju pojma ruralnosti)

mladen stojanov

pravni fakultet
novi sad, jugoslavija

Autor smatra da moderna poljoprivreda mora uspostaviti nove osnove integracije, odnosno transformirati nasleđeni tip integracije koji odgovara tradicionalnoj poljoprivredi. Istraživanju procesa integracije i dezintegracije nužno prethodi preciznija identifikacija sela, tj. ruralnosti, i to kroz presek unutrašnjih odnosa u samom seljačkom društvu i kroz presek globalnoga socijalnog sistema. Ruralnost čine neposredovani društveni odnosi koje globalno društvo omogućava ili nameće u meri u kojoj globalno društvo sužava ili ukida ruralnost. Prodom kapitala poljoprivreda nadrasta naturalni i autarhični karakter proizvodnje i postaje ekonomska delatnost. Tako kapital postaje nova osnova integracije i dezintegracije poljoprivrede i sela.

primljeno svibnja 1987.

—> Više je razloga zbog kojih valja ispitivati procese integracije poljoprivrede i sela. Ti se razlozi mogu razvrstati u dve grupe: (1) u praktične i (2) u naučnosaznajne. Praktični razlozi vezani su za savremene tokove u poljoprivredi i selu. To se odnosi na teškoće koje se sreću pri unapređivanju proizvodnje i života u selu. Misli se da teškoće nastaju zbog razjedinjenosti i neorganizovanosti, tj. dezintegriranosti sela i seljaka. Njihova se slaba povezanost odnosi na unutrašnje odnose i razjedinjenost u selu i poljoprivredi (unutrašnja dezintegracija) i na odnose sela i poljoprivrede sa globalnim društvom (spoljna dezintegracija). I u selu i u globalnom društvu rasprostire se svest o potrebi čvršće integracije sela i poljoprivrede u obe ravni – unutrašnjoj i spoljašnjoj. Uz to, ta se integracija najčešće shvata kao organizaciono i poslovno pitanje, što odgovara savremenim iskustvima industrijskog društva. Teškoće sa kojima se ideja i praksa organizacione integracije poljoprivrede i sela sreću, traži odgovor na pitanje zašto ta organizacija i integracija ne uspeva. (Udruživanje poljoprivrednika u zadruge i jedinice za kooperaciju teško se ostvaruje u praksi, a teškoće su vidljive i na planu odnosa poljoprivrede i globalnog društva.)

Dilema je u tome jesu li slaba organizovanost i niska integracija poljoprivrede posledice modernizacije koja je razgradila tradicionalnu integrisanost sela, ili nasleđenu tradiciju treba shvatiti kao smetnju savremenoj integraciji. Dabome, ova je dilema pojednostavljena i šematizovana, jer se jasno naslućuje da se radi o procesu i različitim osnovama integracije, pri čemu jedan tip integracije mora da se transformiše u neki

novi tip. Ako je tradicionalna integracija odgovarala tradicionalnoj poljoprivredi, moderna poljoprivreda svakako mora da uspostavi nove osnove integracije.

Valja odmah reći da je savremena poljoprivreda ušla u robno-novčane odnose i da novac i roba posreduju integraciju (i dezintegraciju) i društvenost savremene poljoprivrede i sela, kako unutar njih, tako i u odnosima sa globalnim društvom.

Može se također reći da i kapital posreduje unutrašnjoj i spoljnoj integraciji i društvenosti savremene poljoprivrede i sela. Međutim, roba i novac, izgleda, mogu da se zamisle i kao posrednici povezivanja poljoprivrede i sela i bez manifestacija tzv. kapital-odnosa. No, rasprava o tome biće izostavljena, jer zahteva previše prostora.

Pomenute ideje o organizacionoj integraciji poljoprivrede i sela izvedene su iz robno-novčanih odnosa, kao osnovne supstance povezivanja i posredovanja. Ako organizacija ne omogućava optimalni protok roba i novca, ona neće vršiti ulogu integracije i neće posredovati društveno povezivanje. Kooperacija, udruživanje i zadrugarstvo uspevaju (ili ne uspevaju) da posreduju odnosima u poljoprivredi u meri u kojoj su propustljivi za protok robe i novca. Danas se proizvodni rad u poljoprivredi može potvrditi i ostvariti kao društveni odnos (a ne samo kao odnos prema prirodi) samo posredovanjem robe i novca.

Društvenost i integracija tradicionalne poljoprivrede nije bila posredovana robom i novcem. Ti su oblici integracije takođe stvar posebne rasprave. Dovoljno je na ovom mestu reći da su oni oblikovali i drugačije unutrašnje i spoljne odnose i društvenost sela i poljoprivrede. Integracija sela i poljoprivrede, dakle, reprodukuje se i relativno nezavisno od organizacionih oblika koji je prate. Organizacija nije uzrok integracije, nego njena forma. Zato način organizovanja poljoprivrede i sela ne može da bude proizvoljan. Praksa koja ne vodi računa o tome nema izgleda da uspe.

Naučnosaznajni razlozi istraživanja integracije i dezintegracije ruralnoga nalaze se u potrebi da se preciznije identifikuje selo, tj. ruralnost. Orijentacija sociologije sela da proučava ruralnost suočena je sa teškoćama identifikacije ruralnoga. Pitanje je šta je selo i poljoprivreda, tj. šta je ruralnost sa stanovišta predmeta jedne sociološke discipline. Formulacija da ruralna sociologija proučava selo ima bar dve teškoće. Prva je vezana za određivanje i identifikaciju sela kao predmeta istraživanja, a druga je teškoća u činjenici da ova sociologija ne uzima za predmet jedno selo, niti niz sela, sve ako taj niz bio potpun i iscrpan, nego je njen predmet seljačko društvo (Sreten Vukosavljević) ili ruralnost. Formulacija da je predmet ove discipline seljačko društvo, i pored nekih teškoća u osnovi je prihvatljiva. Normalno je da se »seljačko društvo« razume po analogiji značenja društva uopšte »kao ukupnost veza i odnosa u koje ljudi međusobno stupaju u procesima reprodukcije svoga života« (Marks). Međutim, seljačko je društvo specifičan krug »veza i odnosa«, zbog čega selu i prilazimo kao posebnom predmetu i kao socijalnom podsistemu. Može se reći da se selo (ruralnost), kao socijalni podsistem prostire donde dokle se prostiru ti specifični procesi i seoski odnosi. Tamo gde se oni završavaju – završava se ruralnost. Međutim, ruralnost nije samo omeđena globalnim društvom nego je njime u velikoj meri i određena. U tradiciji ruralne sociologije jeste da proučava seljačko društvo u njegovim segmentima, npr. jedno selo ili više njih, pri čemu se gubi iz vida ruralnost kao celina seljačkog društva i veza seljačkog društva sa glo-

balnim društvom. U nastojanju da se obuhvati celina seljačkog društva, problemi koji se pokreću suviše su apstraktni i nejasni.

Selo, tj. seljačko društvo (ruralnost) mora se izučavati u preseku unutrašnjih odnosa u samom seljačkom društvu, ali i u preseku odnosa sa globalnim socijalnim sistemom izvan kojega u krajnjoj liniji seljačko društvo nikad nije bilo moguće. Seljačko društvo činili su socijalnim podsistemom njegovi specifični odnosi, ali i odnosi sela i poljoprivrede sa globalnim društvom.

Zato se selo i seljačko društvo ne mogu ni razumeti ni identifikovati samo u okviru ruralne sociologije (R. First), nego se moraju staviti i u okvire opšte sociologije, jer, kako je već rečeno, seljačko društvo ne determinišu samo njegovi unutrašnji odnosi, nego i odnosi sa globalnim društvom. Time se postavlja i pitanje odnosa opšte sociologije i sociologije sela.

Predmet sociologije sela proteže se donde dokle se protežu specifični odnosi seljačkoga (ruralnog) društva. Ali, pošto su ti odnosi određeni i odnosima globalnog društva, njihova rasprostranjenost i specifičnost moraju se posmatrati i u svetlu opšte sociologije. Osim toga, opšta sociologija, kao teorija o društvu, mora biti dovoljno prostrana da u svoje okvire smesti i seljačko društvo, bez obzira koliko je ono specifično. Ruralnost je, znači, predmet i opšte sociologije. Zato sociologija sela ne može svoj predmet da identifikuje samo u svojim okvirima, nego i u okvirima opšte sociologije. Ruralna sociologija preseca opštu sociologiju, ona je jednako sociološka disciplina jer je deo opšte sociologije. Zato selo, u smislu seljačkog društva i ruralnosti, može da se identifikuje kao deo globalnoga socijalnog sistema u svetlu opšte teorije o društvu i iz sebe samog u svetlu ruralne sociologije.

Ovde se predlaže ispitivanje ruralnosti u preseku endogene i egzogene integracije. Pojam integracije ne sme da se shvati preusko i funkcionalistički, već mora da postane analitička šema za ispitivanje seljačkog društva, kao podsistema i mora da se protegne na globalno društvo kao najširi socijalni okvir. Širina pojma integracije mora da stvori referentni krug za ispitivanje celog društva. Ali pojam integracije nije zamena za pojam društva. Pojam društva širi je od integracije i dezintegracije. Zamisao je da pojam integracije posreduje u operacionalizaciji pojma društvo (i seljačko društvo) radi preciznijeg prepoznavanja ruralnosti.

Radi dalje rasprave daće se jedna enciklopedijska odredba integracije. Produbljena rasprava o integraciji zahteva više prostora nego što ova prilika nudi. Može se sažeto reći da je društvena integracija proces (i odnos) u kojem se »elementi neke društvene celine skladno i blisko povezuje«, što omogućava opstanak i reprodukciju te celine. Dezintegraciju moramo shvatiti kao obrnut proces. U ispitivanju integracije i dezintegracije ruralnosti u pitanju je više preseka. U prvom preseku treba ispitati unutrašnju integraciju i dezintegraciju sela, kao zaokružene celine. U drugom preseku tragalo bi se za društvenom integracijom i dezintegracijom ruralnosti ili seljačkog društva, a u trećem preseku ispitivala bi se integracija i dezintegracija seljačkog društva i globalnoga socijalnog sistema.

Na prvi pogled može se učiniti da je integracija slična ili bliska socijalnoj homogenizaciji, a da je socijalna diferencijacija slična dezintegraciji. Međutim, ako pod homogenizacijom podrazumijevamo uspostavljanje socijalne celine od elemenata koji su slični i bliski, oni mogu voditi integraciji, ali i ne moraju. Obrnuto, diferencijacija ne mora voditi dezinte-

graciji. Podela rada, na primer, izrazita je diferencijacija radnih uloga, ali ona podrazumeva integraciju. E. Dirkem govori o mehaničkoj i organskoj solidarnosti, i pri tome mehaničku solidarnost vezuje za arhaična i tradicionalna ruralna društva, a organsku solidarnost nalazi u društvima industrijskog tipa (visoka podela rada). Tradicionalna ruralna društva činile su relativno samodovoljne i privredno izolovane porodice. Svaka od njih privređivala je nezavisno jedna od druge. Proizvodnja, raspodela i potrošnja zbivale su se u okviru porodice i za te procese, po Dirkemu, nije bila potrebna solidarnost (integracija) sa drugim porodicama. To što su sve ovakve privredne jedinice (porodica) bile u nekom društvenom polju, E. Dirkem naziva mehaničkom solidarnošću, mogli bismo reći i mehaničkom integracijom. Tek će u industrijskom načinu privređivanja E. Dirkem otkriti organsku solidarnost koju vidi u podeli rada koja stvara »organsku zavisnost« između svakog segmenta rada,¹⁾ vezujući društvenu podelu rada za društvenu funkciju, a ne za individualne potrebe pojedinca, i to je po njemu organsko.

»Dirkem je društvo na bazi podele rada shvatio više kao jedinstvo posebnih društvenih grupacija, dok je Kont porodicu tretirao kao jezgro dispozicija društvenog organizma.«²⁾ E. Dirkem razlikuje, dakle, mehaničku i organsku solidarnost prema vezama i odnosima u procesima privređivanja. Nesumnjivo da je privređivanje bitan društveni proces. Međutim, ljude povezuju i drugi društveni procesi. Rene Kenig navodi više vrsta integracije. Spominje integraciju crkvenih (verskih) i svetovnih opština, kulturnu i moralnu integraciju, socijalnu kontrolu koja je karakteristična za ruralnu sredinu smatra također jednom vrstom integracije. Po njemu i institucionalizovana kontrola organizovanih društvenih grupa ima integrativnu funkciju, sve ako ta integracija ima represivni karakter. Kenig spominje i masovne komunikacije sa stanovišta njihove integrativne funkcije. On smatra anomalije za dezintegraciono društveno stanje.

Može se naslutiti da ima sličnosti između integracije i solidarnosti, mada je solidarnost samo jedan oblik integracije. Integracija je suprotna dezintegraciji. Dezintegracija karakteriše stanje u kojima se elementi jedne društvene celine razdvajaju dovodeći u pitanje reprodukciju i obnavljanje te celine. Međutim, pitanje je kako razumeti te društvene celine i potceline i odnose među elementima koji ih čine.

Za elementima celine i potcelina mora da se traga u svakom pomenutom preseku, kao i u slučaju ispitivanja nekog posebnog segmenta ruralnosti. Ta zamisao mogla bi se ilustrovati nizom primera.

Na nivou jednog segmenta ruralnosti može se opisati narodna nošnja. Nju čini »skladno povezana celina elemenata« od opanaka preko čarapa i čakšira do šajkače. Svi elementi nošnje, kao segmenti ruralnosti, međusobno su skladno povezani i integrisani. Kad neki element te celine izostane (opanci se zamene cipelama i sl), ili se neki novi element ubaci (konfekcijska košulja i kravata) – sklad celine se naruši. Nošnja je kao segment ruralnosti u dezintegraciji, ali započinje nova dimenzija integracije sa modom, kao elementom urbanog društva. Mora se primetiti da su skladno povezani elementi nošnje, kao segmenti ruralnosti, svojom unutrašnjom integracijom činili istovremeno izolaciju i dezintegraciju prema globalnom društvu. Nošnja se zamenjuje modom, a dezintegracija ruralnosti zamenjuje se integracijom na globalnom planu sa urbanim

1) E. Dirkem: **O društvenoj podeli rada**. Beograd: Karijatide, 1972.

2) M. Ranković: Predgovor knjizi E. Dirkema: **O društvenoj podeli rada**, Beograd: Karijatide, 1967. str. 15.

elementima. Pitanje je, da li se mogu prepoznati elementi koji integriraju sela u ruralnost kao socijalni podsistem.

U ravni odnosa ruralnoga i globalnog socijalnog sistema mogu se razlikovati dva tipa integracije: pretkapitalistički i kapitalistički tip integracije. U pretkapitalističke tipove integracije pored roda i plemena, koji su arhaična i agrarna društva, valja pomenuti Marksovu tipologiju azijskoga, antičkog i germanskog načina proizvodnje. Svi ti načini proizvodnje bili su i načini integracije unutar poljoprivrede i ove sa globalnim društvom. Azijska despotija integrira poljoprivredu snagom despotske vlasti. Engelsov opis totemskog klana primer je kako se poljoprivreda integrira u društvo (klan) snagom totemske religije. Klan kao društvo proteže se donde dokle se prostire verovanje u dati totem, kao supstancu integracije. I budizam je supstanca integracije. Bog je, po verovanju, gospodar zemlje i ljudi. Kmet je morao da plaća danak (raja harač) crkvi i feudalcu zato što hoda po tuđoj zemlji. Obaveza plaćanja vezuje ih za društvo i čini društvom. Selo i poljoprivreda, dakle, bili su integrirani u globalno društvo, a supstanca povezivanja bila je despotija, religija, vlast i sl.

Društava ove vrste ne bi ni bilo da nije bilo despotije, vlasti, religije i sl. Kapitalizam će postati novi tip društvene integracije, a kapital njegova osnovna supstanca. Neposredna manifestacija te integracije jeste roba. Protok roba izražava protok kapitala. Sve što ostane izvan protoka roba – jeste dezintegracija. Nedovoljna organizovanost protoka kapitala u selu i poljoprivredi manifestuje se i kao dezintegriranost sela. Seljački (porodični) način proizvodnje odudara od industrijske organizacije koja se u našoj civilizaciji smatra optimalnim organizacionim oblikom savremene proizvodnje. Budući da i poljoprivreda preferira ka industrijalizaciji, sve su upadniji tradicionalni porodični oblici proizvodnje kao neindustrijski i antiindustrijski. Teškoće da se porodični model proizvodnje uklopi u neke oblike organizacije industrijskog tipa shvataju se i tumače kao nasleđena smetnja integracije sela i poljoprivrede. Govoreći o sličnom načinu proizvodnje, Marks je izolovanost seljačkih porodica opisao kao »džak do džaka«, koji su međusobno nepovezani, ali ih je ipak posmatrao u nekom društvenom polju. Po Marksu, van društva na seljačka porodica »kao džak krompira« nije moguća. Dakako, u širem smislu, Marks je pisao da je i usamljenost moguća samo u društvu. Kada se danas suočimo sa nekim praktičnim oblicima dezintegracije sela i seljaka i uspoređujemo to sa industrijskom organizacijom, kao prototipom funkcionalne integracije, nameću nam se problemi udruživanja seljaka (zadruga, kooperacija i sl.) u organizacije koje oponašaju industrijski tip organizacije. Osnova udruživanja i integracije jesu roba i novac, a organizacija je samo forma.

Ako je industrijskoj organizaciji imanentna integracija kao pretpostavka za reprodukciju kapitala, pitanje je može li protok kapitala na isti način da izvrši integraciju seljaka (poljoprivrede) u istim ili sličnim organizacionim oblicima. Ideja se o ukidanju i nestajanju seljačkoga (porodičnog) načina proizvodnje i temeljila na proceni da porodični model proizvodnje nije adekvatan organizacioni oblik za reprodukciju kapitala. Dugo se mislilo da je seljačka (porodična) proizvodnja ostatak pretkapitalističkog načina proizvodnje i da će nju ukinuti kapitalizam pre nego nastane socijalizam. Međutim, pokazalo se da je porodični tip proizvodnje dovoljno širok i elastičan i da se može prilagoditi kapitalističkom i modernom načinu proizvodnje. Za ovu priliku rekli bismo da je kapital integraciju poljoprivrede ostvario i porodičnim organizacionim modelom. Ideja o udruživanju seljaka u zadruga i jedinice za kooperaciju mora u praksi da rešava ne samo organizacione probleme nego i probleme

integracije u kojoj bi se ostvario prirodni protok robe i novca. To podrazumeva precizno prepoznavanje subjekta tih odnosa. U našim uslovima jedan od subjekata jeste zadruga i društvo, a drugi je subjekat, nesumnjivo, seljak. Pitanje je kako prepoznati ruralnost u uslovima integracije koju uspostavlja protok robe i novca.

Međutim, u vezi sa idejom o udruživanju poljoprivrednika mora da se razmotri još nekoliko problema. Udruživanje poljoprivrednika, kao organizacioni oblik integracije (zadruga, kooperacije i sl.) teško može da se potpuno poistoveti sa industrijskom organizacijom. Ostaje niz specifičnosti u odnosu na mesto, vrstu i način rada, zbog čega organizacija kooperacije ne može da bude ista kao i industrijska organizacija. Jedna od specifičnosti takve organizacije poljoprivrednika jeste i to što ona nije sveobuhvatna i univerzalna kao industrijska organizacija. Deo poljoprivrednika može ostati van organizacije kooperacije. Poljoprivrednici koji su izvan organizacije nisu i izvan društva. Njih ne integrira organizacija, nego ih integrira roba i novac (i rad), kako je to gore već rečeno. Ako se zanemare specifičnosti organizacione integracije poljoprivrednika, ostaju i drugi problemi vezani za selo i poljoprivredu. Naime, i kada bismo u jednom selu imali organizaciju za kooperaciju koja obuhvata sve poljoprivrednike, to selo i ta organizacija kooperacije nije isto što i fabrika. U selu se i integracija i dezintegracija uspostavlja i izvan materijalne proizvodnje. Materijalna proizvodnja jeste najbitniji element integracije (i dezintegracije), ali svakako nije jedini.

Posle svega postavlja se pitanje šta je to selo u smislu seljačkog društva (ruralnost) i da li se ono može identifikovati s pojmom integracije.

Jedno selo čine društvenom zajednicom odnosi u koje ljudi međusobno stupaju. Da nema tih odnosa, ne bi bilo sela kao društvene zajednice. Odnosi su supstanca koja selo čini društvenom tvorevinom. Zato, čini se, svako prepoznavanje sela može da se izvrši preko prepoznavanja specifičnosti društvenih odnosa u koje seljaci (poljoprivrednici) stupaju. Ti su odnosi složeni i slojeviti. Budući da je selo prostorna (teritorijalna) zajednica, treba prvenstveno pomenuti tu prostornu dimenziju odnosa. Ako pođemo od toga da je selo relativno trajno vezivanje za neki prostor, mora se istaći sledeće: prostor (rekli bismo – ledina) na kome selo nastaje nije samo fizičko-geografska veličina, pa prema tome nije ni samo čovekov odnos prema prirodi nego je i društveni odnos. Čovek osvaja prostor (ledinu) kao čovek i oblikuje ga po svojoj ljudskoj meri. Prostor se, dakle, oblikuje i ispunjava istorijski dostignutim stepenom ljudskosti i društvenosti. Zato je fizička struktura prostora oblikovana i društvenom strukturom, tj. jedinicama koje čine (velike) porodice, rod, susedstvo i sl. Po toj strukturi oblikuje se uži prostor sela, ali se na sličnoj osnovi oblikuje i atar (njegova rasprostranjenost i njegova unutrašnja struktura). Dakle, stvaranje sela kao osvajanje prostora društveni je čin kojim se u prostoru ispisuju i oblikuju društveni odnosi. To važi za »jedno selo«, kao i za svako selo jer je svako selo nastojalo u nekim društvenim odnosima, kao društvena tvorevina.

Nastajanjem sela čovek ostvaruje svoju dostignutu društvenost, ali selo istovremeno postaje okvir u kojemu se reprodukuje nova društvenost.

Konstatacija da se činom stvaranja sela ostvaruje i realizuje čovekova dostignuta društvenost nameće pitanje gde je proizvedena ta društvenost koja se ostvaruje nastajanjem sela. Pitanje je, dakle, postoji li osim sela, još »neko mesto« gde se proizvodi društvenost, ili gde je i kako nastala ta društvenost koja se ostvaruje u selu. Ako to pitanje ima smisla, onda ono ima i veoma slično značenje kao i pitanje koje se danas po-

stavlja u vezi odnosa sela i grada i odnosa sela i globalnog društva. Sličnost pitanja, međutim, ne vodi i sličnom odgovoru. Na prvo pitanje vezano za nastajanje sela kao prostorne društvene zajednice, odgovor se nalazi na granicama antropologije i sociologije, dok se odgovor na pitanje odnosa sela i grada i sela i globalnog društva verovatno nalazi u okvirima same sociologije. U vreme nastajanja sela nije bilo ni grada, ni globalnog društva, kao uobičajenog prostora društvenosti. Društvenost koja se ostvaruje prilikom nastajanja sela stvarano je u rodu, gensu, porodici i drugim sličnim okvirima. Stvaranjem sela kao trajno vezivanje za neki prostor ostvaruju se novi uslovi za reprodukciju društvenosti. Ovakav opis nastajanja sela i društvenosti sadrži rizik da se pogrešno zaključi da je prvo nastalo selo, pa onda društvo, kao što bi bilo pogrešno zaključiti da je prvo nastalo društvo, pa onda selo. Međutim, i u toj ranoj fazi, kada je izgledalo da je društvo pretežno seljačko društvo, odnosi u selu i odnosi u društvu nisu bili isti. Odnosi na kojima se temeljila seoska zajednica i odnosi koji su tvorili društvo razlikuju se od nastanka sela i društva do danas. Te su se razlike istorijski menjale, ali selo nikada nije bilo društvo u malom, niti je društvo bilo veliko selo. Selo određujemo kao primarnu društvenu grupu (zajednicu) zato što odnosi u selu nisu posredovani, dok su odnosi u globalnom društvu na različite načine posredovani. Globalna društva posredovana su hijerarhijskom organizacijom, jezikom, religijom, proizvodnjom, ekonomijom, kulturom i drugim elementima posredovanja. Svi ti elementi integriraju (dezintegriraju) globalno društvo, ali oni integriraju (i dezintegriraju) i seosku zajednicu. Međutim, pomenuti elementi integriraju seosku zajednicu **neposredno**. Neposredovanost odnosa (integracije) jeste »beleg prepoznavanja« jednog sela, ali je **neposredovanost** i »beleg prepoznavanja« ruralnosti (seoskog društva). Ruralnost se prostire donde dokle se prostiru neposredovani odnosi. Ruralnost, dakle, čine neposredovani društveni odnosi, koje globalno društvo omogućava ili nameće u meri u kojoj globalno društvo sužava prostor neposredovanih odnosa, ono sužava ili ukida ruralnost.

Ruralna sociologija razvijala se u nas kao sociologija sela (Dubić, Kostić, časopis Sociologija sela). Da bi se konstituisala kao naučna disciplina, ona je morala da odredi svoj predmet, tj. da odredi šta čini ruralno, šta ona proučava. C. Kostić piše da sociologija sela proučava društvo u selu (ljude, odnose, institucije), kao delu globalnog društva i socijalnog sistema.³⁾ Slično shvatanje srećemo i kod Sretena Vukosavljevića. On takođe piše o sociologiji seljačkog društva. Ako je, dakle, predmet sociologije sela društvo u selu, seljačko društvo, onda je to i ruralnost. Ako bi se ostalo samo na ovom zaključku, izgledalo bi da je značenje ruralnog izvedeno krajnje deduktivno. To samo po sebi ne umanjuje valjanost zaključka, ali stvara potrebu njegovog empirijskog provjeravanja. Dabome, i određenje predmeta sociologije sela nije bez svoga empirijskog i induktivnog utemeljenja. Seljačko društvo (ruralno) kao predmet sociologije sela nije prazna apstrakcija, nego je uvek istorijski konkretno seljačko društvo. Treba najzad napomenuti da predmet nauka i naučnih disciplina nije trajno data »veličina«, nego se on menja u dve dimenzije: predmet je promenljiv u svojoj ontološkoj dimenziji, a promenljiv je i kao saznanje (o predmetu). Ono što čini seljačko društvo i ruralnost, menja se objektivno i nezavisno od nauke koja ga proučava i čini svojim predmetom. Ali se, pored objektivnog, promene dešavaju i zbog razvoja

3) C. Kostić: Sociologija sela, Beograd.

nauke koja novim i produbljenim saznanjima otkriva nove veze i odnose među pojavama koje čine njen predmet. Predmet nauke prostire se donde dokle se prostiru saznate (specifične) veze i odnosi među pojavama koje ta nauka proučava.

Međutim, elementi označeni pojmovima poljoprivredno, seljačko i seosko, obeležavaju delove celine ruralnih odnosa. Specifičnost procesa i odnosa poljoprivrede (agrarnosti) seljačkoga i seoskog zaokružuju se u celinu koju možemo nazvati ruralnost. Ruralnost, dakle, čine ti specifični procesi i odnosi i ruralnost se prostire dokle se prostiru ti odnosi. Može se još dodati, da se ruralnost završava tamo gde se završavaju ti procesi i odnosi. U vezi sa pitanjem integracije može se istaći da se ona prostire u polju gde se rasprostiru ti procesi i odnosi, jer se integracija i dezintegracija ruralnoga ostvaruje samo u tim procesima i odnosima.

Naturalni i autarhični karakter proizvodnje dugo se zadržao u poljoprivredi. Poljoprivreda se kasno i sporo transformisala u ekonomsku delatnost. Ona postaje ekonomska delatnost sa prodorom kapitala. Kapital postaje nova osnova integracije i dezintegracije poljoprivrede i sela. Organizacije (zadruga i kooperacije) jesu forme koje više ili manje posreduju »prirodni« protok kapitala i njegovu integrativnu funkciju.

U ovoj prilici valja pomenuti nekoliko faktora koji su karakteristični za našu ruralnost poslednjih decenija:

1. Tridesetih godina poljoprivreda i selo razvijaju se na osnovu prodora kapitala. Kapital posreduje integraciju sela i društva, ali posreduje i odnose unutar sela.
2. Rat zaustavlja privredni razvoj sela i stvara jednu novu i izuzetnu situaciju. Ratni uslovi posreduju integraciju i dezintegraciju. Integracija se posreduje političkim faktorima (patriotizam, oslobodilačka borba sa klasnim elementima). Isti su faktori i osnova diferencijacije sela. I integracija i dezintegracija posredovani su ratom, politikom, ideologijom.
3. Posle rata nastavljaju se procesi započeti u ratu. Deo seljaštva pokrenut ratom ne ide u reintegraciju sa selom i poljoprivredom. Stanoviti broj seljačkog življa vezuje se za vojne službe, jedan se broj uključuje u kolonizaciju, a najviše ih je koji se vezuju za rudarstvo, industriju i druge vanpoljoprivredne delatnosti. Započinju procesi deagrarizacije. Jedan deo poljoprivrednog stanovništva napušta poljoprivredu i selo, drugi se diferencira posredovanjem ideje o kolektivizaciji. Revolucija traži oslonac na seosku sirotinju prema paroli saveza radnika i seljaka. Kada započne faza smirenog privređivanja, postaje jasno da se ideološka integracija mora posredovati ekonomskom. Ta će orijentacija integrirati dobrostojeće slojeve seljaštva u društvo, a dezintegriraće seosku sirotinju. Seoska sirotinja to doživljava kao razočarenje. Oni ne mogu da opstanu u poljoprivredi i selu. Moraju da ga napuste ili da postanu marginalna grupa u selu. Način privređivanja omogućava opstanak samo srednjima i dobrostojećim seljacima.
4. Pojačana dezintegracija sela i poljoprivrede nastaje sa eksodusom poljoprivrednika. Eksplozija napuštanja sela i poljoprivrede – najdublje dezintegrira selo. Ono se sve teže reprodukuje privredno, demografski, pa i društveno. Svi ti procesi transformišu ruralnost i sužavaju njen prostor.

**Integration and Desintegration
of Rurality
(A contribution to defining the
concept of rurality)**

Summary

The author considers that modern agriculture must establish new basic integration, i. e. transform the inherited type of integration suitable for traditional agriculture. Research into the process of integration and disintegration must necessarily be preceded by a more precise identification of the village, of rurality, through a section of internal relations in the peasant society itself and through a section of the global social system. Rurality consists of the direct social relations global society makes possible or imposes, of the measure to which global society limits or abolishes rurality. With the penetration of capital, agriculture grows above subsistence and self-sustenance production and becomes an economic activity. Thus capital becomes a new foundation for the integration and disintegration of agriculture and the village.

**Интеграция и дезинтеграция села
и сельской среды (заметка в
пользу определения понятия
»сельский«)**

Резюме

По мнению автора, современное сельское хозяйство должно создать новую основу для интеграции или трансформации унаследованного типа интеграции соответствующего традиционному типу сельского хозяйства. Исследованию процесса интеграции и дезинтеграции, неотложно предшествует более точная идентификация села и понятия »сельский«, с описанием внутренних отношений в самом крестьянском обществе и глобальной социальной системы. Понятие »сельский« определяют непосредственные общественные отношения которые глобальное общество воплощает в действительность или навязывает в зависимости сужается ли или полностью отменяется это понятие. С проникновением капитала, сельское хозяйство превосходит натуральный и автаркический характер производства и становится экономической деятельностью. Таким образом капитал становится новой основой для интеграции и дезинтеграции сельского хозяйства и села.